

Zenon KRÓLIKOWSKI

CECHY ROZPRAW PROMOCYJNYCH – WYBRANE PROBLEMY

THE CHARACTERISTIC OF PROMOTIVE PAPERS – THE SELECTED PROBLEMS

Katedra Polityki Gospodarczej i Rynku, Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie
ul. Żołnierska 47, 71-210 Szczecin

Abstract. The article presents the structure of scientific text. It shows the most often with audits the appearing units of reporting. They are them: the subject, reason of chois of subject, aim – the investigative hypotheses', results of audits and discussion as well as conclusions and literature. Papers graduate's she as promotive dissertation should also exhibit converted summand.

Słowa kluczowe: praca promocyjna, rozprawa naukowa, struktura tekstu naukowego.
Key words: promotive dissertation, scientific paper, structure of scientific paper.

WSTĘP

Praca magisterska należy do grupy dysertacji promocyjnych nazywanych także rozprawami. Jest elementem procedury uzyskiwania stopnia zawodowego magistra oraz stopni naukowych doktora i doktora habilitowanego nauk. „W Polsce międzywojennej magisterium było niższym stopniem naukowym (wyższym był doktorat). Obecnie jest to stopień zawodowy, uzyskiwany po ukończeniu pełnych studiów wyższych” (Stachak 2006, s. 53). Celem opracowania jest ukazanie składników tekstów prac promocyjnych w kontekście mniej lub bardziej formalnych wymagań instytucji naukowych oraz zastosowanych zabiegów metodycznych. Słowo „promować” ma swoje źródło w łacińskim *promoveo* oznaczającym dosłownie ‘posuwam naprzód’ (Słownik wyrazów obcych 1978, s. 605). Promować to nadawać stopień naukowy, wojskowy, zawodowy, a także potwierdzać prawo ucznia do podejmowania nauki w klasie bezpośrednio wyższej (pomijamy tu marketingowe znaczenie pojęć „promocja” i „promować”). Promocja jest efektem pozytywnej oceny określonego wysiłku intelektualnego. Pytkowski (1985) pisze, że „[...] prace promocyjne są podstawą do klasyfikowania autorów przy uzyskiwaniu stopni naukowych, na podstawie wykazania się wiedzą i umiejętnościami metodycznymi” (s. 267).

Teksty naukowe w ogóle, a relacje z badań w szczególności mają pewne elementy wspólne, ułatwiające komunikowanie się autora (lub zespołu badawczego) z otoczeniem. We wszystkich rodzajach tekstów naukowych i rozpraw promocyjnych we wstępie czytelnik, recenzent spodziewa się krótkiej charakterystyki tematu, wskazania jego znaczenia dla danej dyscypliny wiedzy.

Kilka słów (zdań) uzasadnienia wyboru tego właśnie tematu pozwala autorowi przedstawić cel pracy i, ewentualnie, zakres, jeśli nie umieści informacji o zakresie pracy w charakterystyce materiału i metod. Istotne problemy, które w trakcie studiów literaturowych i badań własnych zostały rozwiązane (lub które mimo wysiłku badacza, pozostają bez odpowiedzi, gdy nie znaleziono rozwiązania), przedstawiamy we wstępie w postaci celów badań i hipotez. W końcowej części wstępu opisujemy poszczególne etapy realizacji procesu badawczego.

W trakcie wytwarzania i przyswajania wiedzy najczęściej spotykamy relacje z procesów badawczych nazywane rozprawami, dysertacjami, studiami, monografiami i przyczynkami. Przyczynek to nazwa stosowana w przypadku niewielkich rozmiarów rozpraw, zwykle o charakterze bardziej materiałowym niż interpretacyjnym, często ukierunkowanych na wyjaśnienie ogólniejszej kwestii, dotyczących wąskiego zakresu wiedzy bądź uzupełniających szczegółów.

Rozprawa (Słownik języka polskiego 1981) to obszerna pisemna praca naukowa, dysertacja, studium, traktat; wypowiedź filozoficzna lub naukowa omawiająca wybrane zagadnienie (albo zespół zagadnień) z określonego punktu widzenia, przedstawiająca pełny zestaw materiału dowodowego (badawczego), stan dotychczasowej wiedzy, wszechstronną argumentację oraz ujawniająca sposób rozumowania prowadzący do końcowych wniosków. Studium to jedna z odmian rozprawy naukowej, często o charakterze teoretycznym. Do określenia publikacji naukowej i promocyjnej stosowana jest także nazwa dysertacja. „Dysertacja (łac. *disertatio*, czyli badanie, rozumowanie) oznacza rozprawę naukową, zwykle pisaną w celu otrzymania stopnia naukowego” (Słownik wyrazów obcych 1978, s. 166). Stachak (2006) twierdzi, że monografia jest najważniejszą formą prac badawczych, „[...] syntezą wieloletnich badań własnych autora lub aktualnego stanu wiedzy uzyskanej przez różnych autorów” (s. 52).

MATERIAŁ I METODY

Opis zdarzeń jednostkowych – faktów wykorzystywanych jako przesłanki w rozumowaniach naukowych i innego rodzaju pracach badawczych (np. pracach śledczych, diagnostyce procesów gospodarczych i innych przedsięwzięciach eksperckich), w tym także tych, których celem jest rozwiązanie problemu magisterskiego, jest elementem sprawozdania charakteryzującego materiał badawczy. Poznajemy w nim metody gromadzenia faktów jednostkowych, na których oparto rozumowanie, analizujemy zagadnienie reprezentatywności zgromadzonego materiału faktualnego w aspekcie następstwa w postaci wnioskowania i/lub możliwości formułowania uogólnień. Jest to element definiowania – określenia zakresu badania. Etapem przygotowania badania naukowego jest planowanie procesu poznawczego, w tym obserwacji i rejestracja oraz opis faktów. Ten etap poznania nazywamy gromadzeniem wiedzy faktualnej. W przygotowywanej rozprawie magisterskiej należy (nawet jeśli autor nie ma ambicji stworzenia pracy o cechach naukowych) scharakteryzować materiał będący przedmiotem rozumowania (analizy intelektualnej). Obserwacje statystyczne, dane księgowo, zbiory regulacji prawnych, cechy – właściwości rozwiązań, organizacji rzeczy i/lub systemów, a nawet

poszczególne sformułowania, wyrażenia, jednostkowe zdania aktu prawnego mogą być i w niektórych dysertacjach są materiałem badawczym, jeżeli wykorzystujemy ów materiał jako przesłankę, argument do formułowania wniosków. Z tego powodu autor powinien materiał ten opisać. Czytelnik, recenzent, na podstawie własnej interpretacji zgodności przyjętych metod gromadzenia i przetwarzania materiału z wiedzą metodologiczną, jego reprezentatywności, rzetelności, adekwatności, w stosunku do przyjętego celu i hipotez, ocenia wiarygodność i prawidłowość przeprowadzonych rozumowań i sformułowanych konkluzji.

Pytkowski (1985) przypomina, że w pracach promocyjnych istotna jest dokumentacja podjętych wysiłków badawczych, „[...] ponieważ jej zadaniem jest nie tyle uzyskanie wyników, ale umożliwienie prześledzenia i zweryfikowania poprawności biegu myśli, sposobu gromadzenia materiału oraz stosowanych metod i interpretacji wyników” (s. 267).

Ogólnie akceptowana struktura tekstu naukowego obejmuje mniej lub bardziej formalnie wyodrębnione: temat badania, cel i hipotezy badawcze, uzasadnienie wyboru tematu, opisu materiału i metod badawczych, wyników badań i dyskusji oraz wniosków i piśmiennictwa. Sformułowanie tematu badania (opracowania, które jest synonimem badania) jest trudną twórczą pracą, ukierunkowaną na znalezienie krótkiego zwartego określenia (wyrażenia) oddającego istotę podjętego problemu. Podobne są oczekiwania czytelników dotyczące celu badania (opracowania, które jest relacją z procesu poznawczego).

Kwestia określania celów badania powinna być spójna z procesem formułowania hipotez tematycznych i pomocniczych. Cele badań, hipotezy badawcze ukazują sens badań; przedstawione w kontekście dotychczasowych osiągnięć, w tym zagadnień praktycznych, stanowią uzasadnienie wyboru tematu. W rozprawach ekonomicznych, w przypadku prac opartych na studiach literaturowych, lub w metodach dokumentacyjnych niezbędne jest sformułowanie celu poszukiwań badawczych, przy czym czynność ta wiąże się z określeniem hipotezy tematycznej. Zwykle autorzy precyzują cele szczegółowe i tworzą zbiór kilku hipotez roboczych (szczegółowych). Warto zauważyć, że brakuje w badaniach ekonomicznych istotnej różnicy między celem a hipotezą. Cel określa wprost rodzaj poszukiwanej wiedzy, hipoteza ma postać (formę) przypuszczenia, które podlega weryfikacji. Praca promocyjna jest relacją z procesu osiągania deklarowanego we wstępie celu; jest także relacją procesu weryfikacji hipotez sformułowanych we wstępie pracy. „Problem naukowy jest też definiowany jako zagadnienie (kwestia czy pytanie) wymagające rozwiązania. Zagadnąć, znaczy zapytać. Badacz rozwiązuje postawione lub podjęte zagadnienie (problem) wtedy, kiedy znajduje na nie właściwą odpowiedź i uzyskana odpowiedź uzasadni empirycznie oraz dostatecznie ściśle. Problem naukowy jest analizowany i oceniany jako potencjalny cel badań. Faktycznym celem może się on stać dopiero wtedy, kiedy zostanie wybranym albo zadany do badań tematem. Problem naukowy jako temat badawczy może mieć formę pytania albo być wypowiedzią, którą można sprowadzić do zdania pytającego” (Stachak 2006, s. 77). Hipoteza to zdanie w formie przypuszczenia istnienia określonej relacji między badanymi zjawiskami. Jest wypowiedzią próbną, wymagającą sprawdzenia. Jej prawdziwość jest weryfikowana w trakcie badania.

Uzasadnienie wyboru tematu polega na wyraźnym określeniu rangi problemu, powodu podjęcia tematu. Wybór tematu uzasadniamy dużym znaczeniem podejmowanych kwestii dla rozwoju gospodarczego kraju, regionu, przedsiębiorstwa, jednostki i jednocześnie brakiem „żelaznych” reguł, praw naukowych bezwarunkowych, o powszechnym zasięgu, które pozwoliłyby daną kwestię uznać za rozwiązana, a więc niewymagającą dalszego badania i poszukiwania bardziej efektywnych rozwiązań. Brak opracowań (artykułów, książek) na dany temat jest wystarczającym uzasadnieniem wyboru tematu, oczywiście przy założeniu, że dostrzegliśmy istotny aspekt jakiegoś procesu, który wcześniej nie został zauważony lub który niewielu badaczy dostrzegło i przyjęło jako przedmiot badań. Metodyka pracy polega na przedstawieniu głównych (zasadniczych, istotnych) elementów warsztatu badawczego, tj. na krótkim scharakteryzowaniu metod gromadzenia i przetwarzania materiału badawczego (informacji, wiedzy) oraz jego istotnych cech, np. okresu, terytorium, czyli lokalizacji w czasie i przestrzeni zjawiska, procesu, którego dotyczą obserwacje statystyczne, a także możliwych błędów itp. Relacjonowanie wyników badań własnych oraz przeprowadzenie dyskusji uzyskanych wyników z wynikami innych autorów jest kolejnym elementem relacji z badań, poprzedzającym sformułowanie konkluzji (wniosków).

Metodyka przygotowania rozprawy promocyjnej obejmuje ogólne wskazówki odnoszące się do podjętego złożonego procesu intelektualnego. Struktura tekstu naukowego nakłada się, w znacznym stopniu, na ów proces umysłowy. Sformułowanie tematu badania jest twórczością w pełnym tego słowa znaczeniu. Człowiek, badacz, który potrafi sformułować (zadać) pytanie inne, dotychczas niezadawane przez uznanych teoretyków danej dyscypliny wiedzy, dotyczące kwestii do tej pory niedostrzeganej przez specjalistów, lecz rozświetlające rzeczy, procesy, zjawiska niedostatecznie poznane, jest twórcą wybitnym, nowatorskim. Jednak ocena taka powstaje w efekcie często długo trwającej dyskusji.

Warto wziąć pod uwagę słowa Stachaka (2006), który twierdzi, że „Zasadniczym celem pisania pracy magisterskiej jest zapoznanie studentów w sposób pogłębiony z procesami badawczymi i z cechami wiedzy naukowej. Praca magisterska powinna być napisana metodami stosowanymi przez pracowników badawczych i mieć cechy dzieła naukowego. Uczestnicząc w badaniach, studenci mogą pogłębić swoje umiejętności obserwowania faktów, znajdowania związków między nimi, porządkowania myśli oraz dokładniej poznać cechy wiedzy naukowej” (s. 53–54).

WYNIKI I DYSKUSJA

Rozprawa magisterska jest jedną z form udokumentowania posiadanych przez studenta kończącego studia, absolwenta, odpowiednich kwalifikacji formalnych i merytorycznych. O tym, czy rozprawa magisterska ma pewne (cechy) walory pracy naukowej, czy spełnia wymagania stawiane monografiom, czy może być zaliczona do prac przyczynkarskich, decy-

dużą inwencją twórczą autora i jego nauczyciela, a także wkład pracy włożony w rozwiązanie podjętego przez autora problemu (tematu). Wiedza autora pracy, pracowitość, wysoka sprawność umysłowa, pozwalająca dostrzec mało widoczne dla innych lub wręcz do tej pory niezauważalne relacje między cechami badanych rzeczy, procesów, zjawisk, są czynnikami zwiększającymi szanse na to, aby daną rozprawę magisterską zaliczyć do osiągnięcia naukowego. Stachak (2006) rozprawy promocyjne ukazuje w kontekście innych form wypowiedzi naukowych, akcentując znaczenie monografii i prac przyczynkarskich w rozwoju działalności naukowej. Zauważa jednak, że rozprawa magisterska niekiedy może mieć charakter dzieła monograficznego. Dzieło naukowe aspirujące do miana monografii winno prezentować rezultaty badań o dużym (doniosłym, wielkim) problemie poznawczym i/lub praktycznym, na tle i/lub w kontekście wyników badań innych autorów – tych wypracowanych wcześniej i aktualnych (bieżących).

Niektóre rozprawy magisterskie można nazwać pracami przyczynkowymi. Nazwa ta nie umniejsza walorów poznawczych relacjonowanego wysiłku badawczego. Większość podejmowanych badań ma charakter przyczynkarski. Fakt ten nie deprecjonuje ani autorów badań, ani samej istoty przyczynków i podjętej tematyki badawczej. Badania przyczynkowe są potrzebnym (niezbędnym) tłem, podstawą i zbiorem przesłanek rozważań o szerszym zakresie, monografii i teorii.

Lektura publikacji naukowych, popularnonaukowych, publicystycznych i innych wskazuje na liczne przypadki braku wyodrębnienia w tekście rozprawy rozdziału zatytułowanego „Wyniki badań”. Autorzy zakładają, że czytelnik jest odpowiednio przygotowany do studiowania tekstu naukowego i doskonale dostrzega w tekście tę wiedzę, która jest efektem badania autora; przyjmują, że potrafi odróżnić tę część tekstu od treści, tez, wniosków innych autorów cytowanych w pracy promocyjnej czy w innym dziele jako tło, kontekst uzasadniający i eksponujący rozważania autora. Czasopisma naukowe, nierzadko w tzw. wymogach redakcyjnych czy wskazówkach dla autorów zalecają (wymagają) określoną strukturę tekstu artykułu. Najczęściej oczekują, poza tytułem, wyraźnie określonego wstępu z celem i hipotezą badawczą, opisu materiału i metody, wyników, dyskusji, wniosków i piśmiennictwa, poza tym często także streszczenia i słów kluczowych w języku angielskim.

W części pracy, artykułu, rozprawy zatytułowanej „Wyniki badań” relacjonujemy efekty procesu poznawczego, tj. przedstawiamy, co ustaliliśmy, czego dowiedzieliśmy się, realizując badania, polegające na m. in.: studiowaniu literatury, obliczaniu (wyznaczaniu) funkcji trendów wybranych procesów gospodarczych, demograficznych i innych w określonym przedziale czasu, obliczaniu wskaźników i współczynników wybranych zjawisk, obliczaniu wskaźników korelacji między wielkościami, które są miarami intensywności działania czynników, które kwalifikujemy jako przyczyny pewnego zjawiska, a wartościami, które przyjmujemy jako ich efekty (skutki). Wyniki obliczeń, np. duże wartości współczynników korelacji między wielkościami opisującymi wybrane zjawiska ekonomiczne, w stosunku do których wysunęliśmy hipotezę istnienia między nimi związków o charakterze przyczynowo-skutkowych, będą istotnym argumentami potwierdzającymi lub uprawdopodobniającymi sformułowaną hipotezę o istnieniu związku przyczynowo-

-skutkowego (obok rozumowań opartych na innych przesłankach przemawiających lub dowodzących istnienia owych relacji).

W przypadku badań dokumentacyjnych, studiów literaturowych, tzw. prac przeglądowych badania własne polegają na analizie materiału – teorii, konkluzji, generalizacji, twierdzeń, charakterystyk rzeczy i systemów, zasad, praw sformułowanych przez innych autorów i ukazaniu ich cech, w tym znaczenia dla rozwoju danej dziedziny wiedzy.

Dostrzeżenie, naświetlenie, uchwycenie kontekstów, wskazanie konsekwencji dla nauki i praktyki jest efektem badań własnych w pracach przeglądowych, studiach literaturowych itp. opracowaniach. Doskonałym przykładem takiej monumentalnej pracy jest historia (studium) myśli ekonomicznej Marka Blauga pt. „Teoria ekonomii. Ujęcie retrospektywne” (2000). Autor przedstawia, wyjaśnia, interpretuje, komentuje myśl ekonomiczną, przypominając, że „[...] każdy nowy krok naprzód w każdej niemal gałęzi współczesnej ekonomii skłania nas do przemyślenia na nowo niektórych starych, dobrze znanych tekstów z historii ekonomii lub rewizji tradycyjnej wersji tego, co wielcy myśliciele przeszłości mieli rzeczywiście na myśli” (s. 15).

Wyniki badań własnych obejmują efekty naszego osobistego wysiłku intelektualnego, przemyśleń, wniosków, obliczeń, analiz materiału badawczego, który ma różne postaci – materiałów kwantyfikowanych i niekwantyfikowanych. Konfrontacja autorskich obliczeń i przemyśleń w postaci teorii, praw, zasad, generalizacji z wynikami innych autorów stanowi dyskusję problemów. Część publikowanych periodyków naukowych nie wyodrębnia dyskusji; tę formę prezentacji wiedzy umieszcza się w wynikach badań własnych, w części tekstu publikacji zawierającej omówienie dokonań innych autorów w przedmiotowej kwestii (często stosuje się wyrażenie „przegląd literatury”). W pracach promocyjnych, w tym także w rozprawie magisterskiej, zwykle nie jest formalnie wyodrębniona część ukierunkowana na dyskusję wyników badań.

„Głównym celem dyskusji naukowych jest wzbogacenie i ulepszanie jakości wiedzy z danej dziedziny. Cel ten jest osiągany zwłaszcza przez wykrywanie lub wskazywanie błędów i nieścisłości w referowanych wynikach badań oraz przez formułowanie nowych twierdzeń i wzmacniających je argumentów. Celem takim są zainteresowani głównie badacze – autorzy dyskutowanych wyników badań. Dyskusje naukowe są ponadto ważne dla pozostałych uczestników dyskusji ze względu na ich inspirującą funkcję. W trakcie dyskusji naukowych zwykle bowiem wyłaniają się motywy, które mogą skłaniać ich uczestników do dokładniejszego zainteresowania się dyskutowanymi zagadnieniami, a także do podjęcia badań w tej samej albo w pokrewnej dziedzinie. Ze względu na główny cel dyskusje naukowe są więc działaniami poznawczymi, ale ograniczonymi. Nie mogą zastąpić badań, tylko je uzupełnić” (Stachak 2006, s. 287).

PODSUMOWANIE

W części opracowania przeznaczony na podsumowanie lub wnioski autor informuje czytelników, czy deklarowany we wstępie cel zrealizował i/lub przekazuje wyniki weryfikacji po-

stawionych hipotez. W niektórych rozprawach autorzy wskazują na implikacje poznawcze relacjonowanych dokonań badawczych, inni redagują wnioski o charakterze aplikacyjnym.

Treści poznawcze funkcjonujące w obiegu społecznym różnią się źródłem pochodzenia, stopniem ogólności, uporządkowaniem oraz zasięgiem oddziaływania. Powszechnie akceptowany jest podział docierającej do nas wiedzy na wiedzę naukową i treści poznawcze nieposiadające waloru naukowości, lecz użyteczne społecznie. Do tej grupy zaliczyć możemy efekty działalności poznawczej klasyfikowane jako wiedza potoczna, a także jako wiedza sytuacyjna, o relatywnie dużym stopniu szczegółowości. Rozprawy magisterskie, tworzone na podstawie wiedzy metodologicznej, aspirują do zbioru wiedzy naukowej. Utwory, w których powstaniu mniej konsekwentnie przestrzegano kanonu metodologii nauk, nie mogą być klasyfikowane jako dzieła naukowe.

PIŚMIENNICTWO

Blaug M. 2000. Teoria ekonomii. Ujęcie retrospektywne. Warszawa, PWN, 15.

Pytkowski W. 1985. Organizacja badań i ocena prac naukowych. Warszawa, PWN, 267.

Stachak S. 2006. Podstawy metodologii nauk ekonomicznych. Warszawa, Książka i Wiedza, 52–54, 77, 287.

Słownik języka polskiego, t. III. 1981. Red. M. Szymczak. Warszawa, PWN, 110.

Słownik wyrazów obcych. 1978. Red. J. Tokarski. Warszawa, PWN, 166, 605.